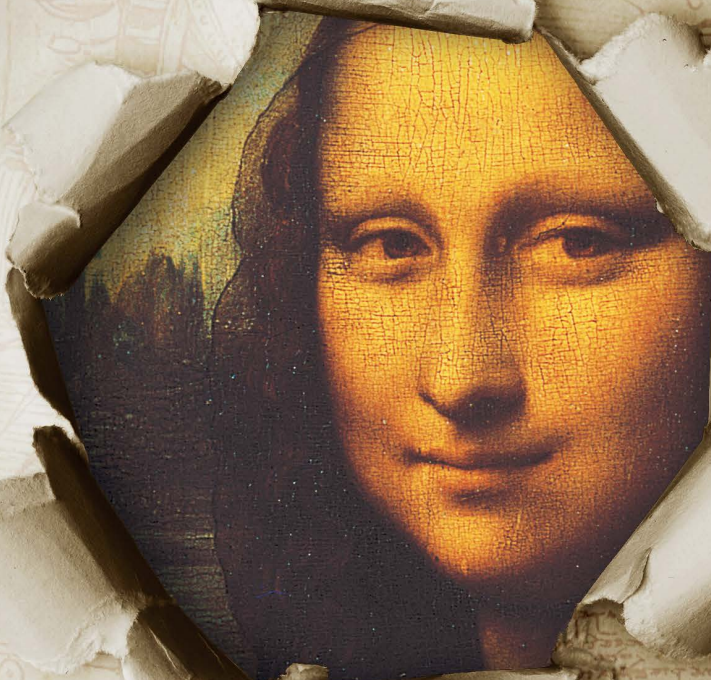

MASSIMO POLIDORO

Leonardo
GÊNIO A REBEL

LEONARDO

MASSIMO POLIDORO

LEONARDO

Z taliančiny preložila
MÁRIA ŠTEFÁNKOVÁ

sloart

Copyright © 2018 by Piemme, Milano
Published by arrangement with Grandi & Associati
Slovak edition © Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., Bratislava 2021
Translation © Mária Štefánková 2021
Cover concept by Cecilia Flegenheimer / Andrea Bonelli for
© Mondadori Libri S.p.A. – 2018

Cover lettering:

Leonardo Da Vinci (1452-1519), Codex Atlanticus, sheet 26 verso

Cover photo:

Mona Lisa, c.1503-6 (oil on panel)

Vinci, Leonardo da (1452–1519)

Copyright © Louvre, Paris, France / Bridgeman Images

Copyright © Veneranda Biblioteca Ambrosiana / Metis e Mida

Informatica / Mondadori Portfolio

ISBN 978-80-556-4953-5

Tento projekt podporil z verejných zdrojov Fond na podporu umenia.

u. fond
na podporu
umenia

Všetky práva vyhradené. Nijaká časť tejto knihy sa nesmie reprodukovať ani šíriť v nijakej forme, žiadnymi prostriedkami, ani elektronickými, ani mechanickými, ani vo forme fotokópií, nahrávok, prostredníctvom súčasného a ani budúceho informačného systému a podobne, bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

*Spomienke na Umberta Eca,
s vďakou.*

„... najslávnejší maliar Leonardo da Vinci [...] Aká škoda, že mnohé jeho rukopisy zostávajú skryté v temnote [...], keď na svetlo vychádza [...] toľko hlúposť.

GIACOMO LEOPARDI, *Dejiny astronómie
od počiatku po rok 1811*

„Ako dobre strávený deň prináša pokojný spánok,
tak dobre využitý život prináša pokojnú smrť.“

LEONARDO DA VINCI, *Kódex Trivulzianus*

Leonardo: stratený a znovu nájdený génius

Piero Angela

Túto novú knihu Massima Polidora predstavujem s radostou, jednak preto, že s Massimom už tridsať rokov vedieme dlhý boj za racionálnosť prostredníctvom organizácie CICAP, čo je Taliansky výbor na kontrolu výrokov o pseudovedách (a nazaj sa mu musím poďakovať za obrovský kus práce). Ale aj preto, lebo téma tejto knihy čiže život Leonarda da Vinci vždy priťahovala aj mňa.

Keď sa ma niekto spýta, či je nejaký človek, s ktorým by som chcel urobiť rozhovor, keby som mal čarovnú paličku, odpoviem: s Leonardom. Rád by som mu ukázal, čo všetko už ľudia vymysleli, a vždy som mal dojem, že človek, ako bol on, by rád robil to, čo teraz robím ja. Som popularizátor.

Množstvo Leonardových vynálezov, štúdií a výskumov nám ho ukazuje nielen ako umelca a inžiniera, ale aj divadelníka, scénografa, autora hádaniek, ba dokonca aj žartov. A vedeckou metódou ho možno považovať za predchodcu Galilea.

Ako hovorieval profesor Giuliano Toraldo di Francia, beda, ak odsunieme vedu do kúta a odčleníme ju od toho, čo sa zvyčajne definuje ako „kultúra“. Veda je tiež kultúra, ba najvyššia forma poznania. Toto vyučoval Galileo, vedec a zároveň humanista, ale je to aj učenie Leonarda da Vinci, ktorý neoddeliteľne spájal umenie a vedu, napríklad vo svojich scénografiách pri predstaveniach na kráľovských či šľachtických dvoroch, pri konštruovaní rozmanitých strojov, pri štúdiu ľudského tela...

Leonardo je všeobecne známy vďaka mnohým obrazom ako *Gioconda* (Mona Lisa) či *Posledná večera*, ako aj výskumom

v oblasti lietania, ale oveľa menej pre desiatky ďalších vecí, v ktorých bol vo vedeckom prostredí skutočným priekopníkom. Napríklad na poli geológie.

Ako jeden z prvých pochopil, čo sú to fosílie a prečo sa nachádzajú morské fosílie aj vysoko v horách. Niektorí učenci vtedy tvrdili, že je to dielo bleskov, a iní zasa, ako napríklad grécki filozofi, že fosílie sa formujú pod zemou presne ako kryštály či stalaktity.

Pre Leonarda to vôbec nebol zázrak prírody, naopak, na fosílie mal veľmi presný názor. Vytvoril si ho určite na miestach ako Spicchio di Vinci, ktoré si pre seba nazval Taglio di Collezioni, niekoľko kilometrov od Vinci, celkom blízko rieky Arno. Dažde spôsobili eróziu geologických vrstiev a fosílie sa tu vyskytujú v hojnom počte, a to rovnako vtedy i dnes.

Ide o zvyšky mäkkýšov, ktoré žili v prehistorických moriach pred miliónmi rokov, keď toto územie bolo ešte zaplavené morom. Lenže toto Leonardo nevedel, za jeho čias sa predpokladalo, že zvyšky morských organizmov na vrcholoch hôr sú dôkazom potopy sveta.

Obrázky v kódexoch, v Madridskom či v Leicesterskom, známom aj ako Kódex Hammer, dokazujú, že Leonardo ako bystrý pozorovateľ tieto fosílie dlho študoval. Vôbec ho neuspokojovalo dovtedy známe vysvetlenie a vytvoril si vlastnú teóriu.

Domnieval sa, že životné mechanizmy platia rovnako pre všetko živé všeobecne; tak ako krv cirkuluje v človeku, aj planéta má cirkuláciu vodných mäs s pomalým, no ustavičným pohybom, ktorý okrem iného eróziou neprestajne modifikuje vzhľad krajiny.

Preto Leonarda neprekvapili skameneliny rýb, krabov či mäkkýšov na pevnine, boli to zvyšky dávneho morského dna, starovekých morí, odkiaľ voda zmizla a preliala sa inam.

Leonardo uvažoval originálne, ale jeho závery boli neuveriteľne presné.

Zostalo tu po ňom 16 000 rukopisných strán, navyše plných kresieb, a to je titanská práca, ktorá sa rovná 80 knihám

po 200 strán. A keby Leonardo naozaj zanechal 100 000 strán, ako sa predpokladá aj so všetkými, ktoré sa stratili, bolo by to 500 kníh po 200 strán: úctyhodná kopa!

Takže ktovie koľko nápadov, koľko úvah, vynálezov či strojov sa nenávratne stratilo.

Napriek všetkému sa však občas nečakane objaví aj v kódexoch, ktoré sú už známe alebo domnelé.

Pred časom som si napríklad všimol, že na desiatej strane jeho *Kódexu o lete vtákov* je medzi slovami ukrytá kresba. Bolo tam vidieť červený nos, ktorý vykúkal spomedzi riadkov, a ja som si uvedomil, že ten obrázok sa odtiaľ bude dať vytiahnuť.

Preto som zašiel za svojim priateľom profesorom Carlom Pedrettim, známym odborníkom na Leonarda, ktorý prednášal na univerzitách v Kalifornii a Los Angeles (a nedávno zomrel). Povedal som mu, že veľmi pravdepodobne by sa čierne písmená dali „tónovať“ a zosvetliť tak, aby mali farbu papiera. A napokon medzi nimi pospájať chýbajúce línie kresby, a takto zviditeľniť skrytý obrázok.

Profesor Pedretti okamžite súhlasil s touto operáciou. Prezradil mi, že aj on sa roku 1975 pokúsil vytiahnuť tú kresbu, ale vtedy na to nemal dostatočne kvalitnú techniku.

Stranu sme preniesli na disk a vzali do grafického oddelenia Talianskeho rozhlasu a televízie, kde sme s grafikom Giovannim Stillitanom dlho a minuciózne hľadali a kompletizovali správne línie, a zároveň sme tento dokument veľmi dôkladne zreštaurovali.

Podoba osoby, ktorú sme získali, bol možno mladý holo-bradý Leonardo. Veľmi primitívne, teda nožničkami a lepidlom, som skúsil „ostarnúť“ tú tvár a vsunúť ju do hrivy a brady slávneho autoportrétu: až mi mráz chodil po chrbte... Podobal sa na Leonarda ako jeho dvojča!

Potom sme začali sofistikovanejšie, elektronicky, presne vypracúvať „zostarnutie“ pomocou *morphingu*. Výsledok bol naozaj ohromujúci.

Vtedy mi prišlo na um urobiť to aj naopak: začať slávnym Leonardovým autoportrétom a „omladiť ho“. Keby šlo o toho istého muža, musel by som aj v tomto prípade objaviť blízku podobnosť medzi znovuobjaveným portrétom a omladeným Leonardom. Bola to akási skúška správnosti.

Aby sa potvrdila správnosť našej techniky zostarnutia a omladenia, ukázal som našu prácu známemu plastickému chirurgovi profesorovi Giuseppemu Leopizzimu v Ríme, ako aj technikom z kriminalistického a expertízneho oddelenia polície: ich odpoveď znela, váš postup bol správny.

V záujme čo najdôkladnejšieho posúdenia oboch portrétov v rozličnom veku som sa napokon spýtal profesora Giorgia Iannettiho, riadneho profesora na univerzite La Sapienza a chirurga Maxilofaciálnej polikliniky Umberta I., či je správny môj dojem, že Leonardovi na autoportréte chýbajú predné zuby, a odpoveď bola: Áno, chýbajú.

No zasvätenejšia a veľmi závažná odpoveď prišla od technikov z rímskej polície, priamo od podplukovníka Luigiho Ripaniho, ktorý po vykonaní antropometrických meraní potvrdil nasledujúce: „Podobnosti zistené medzi portrétmi pri ich porovnaní vykazujú nález kompatibility, a to až do takej miery, že je možné odôvodnene sa domnievať, že zobrazujú ten istý subjekt.“

Na záver prinášam názor profesora Pedrettiho, že nájdený obraz by skutočne mohol byť autoportrétom Leonarda da Vinci: „Som o tom hlboko presvedčený. Tu máme do činenia s pravými, legálnymi podobizňami. A ja som veľmi spokojný s výsledkami tejto operácie.“ Toto všetko som vyrozprával v jednej z relácií *Superquark*.

Profesor Pedretti mi vtedy povedal, že jeho snom je objaviť ešte nevydané Leonardovo dielo, text známy ako *Kódex W*, zvaný aj *Boromejský*, traktát o fyzike, asi tak 50 stránok. Na trhu by mal hodnotu hotový majetok.

A skutočne, v jednom inventárnom zozname, ktorý urobil okolo roku 1540 Francesco Melzi, Leonardov najmilší žiak, sa

dočítame: „Kniha svetlo a tieň označená písmenom G a ďalšia označená písmenom W.“ Išlo teda o dve spojené knihy. Pedretti v Paríži našiel knihu G, ktorú Leonardo venoval kardinálovi Federicovi Borromeovi do Ambroziánskej knižnice v Miláne.

Mal však podozrenie, že kardinál si nechal pre seba knihu W, čo by dokazovala aj väzba časti G, na ktorej jasne vidieť, kde bola kniha-dvojička odtrhnutá. Hľadal ju celý život, no nikdy ju nenašiel.

Lenže túžba vystopovať nejakú Leonardovu kresbu či stratený text neochabuje, a to, že roku 1965 sa našli v Španielskej národnej knižnici v Madride dva jeho kódexy, až dovedty pokladané za stratené, len dokazuje, že to nie je také celkom nemožné.

A preto ma mimoriadne fascinuje nápad Massima Polidora hľadať pamäti Francesca Melziho, ktorý bol u Leonarda trinásť rokov. Keby tie pamäti naozaj existovali, bol by to výnimočný dokument, lebo by nám umožnil lepšie spoznať osobnosť, akou bol Leonardo da Vinci, ktorý písal o všetkom možnom, no veľmi zriedka hovoril o sebe.

V očakávaní úspešného hľadania môže byť rekonštrukcia z pera Massima Polidora, založená na podrobnom štúdiu všetkého, čo výskumníci a vedci objavili za posledných sto rokov, príjemnou predzvesťou takéhoto objavu.

Rukopis...

Dňa 6. novembra 2013 ma nečakaný telefonát katapultuje na cestu plnú prekvapení a nevyriešených otázok, ktorej koniec je v nedohľadne. Volajú mi zo známeho milánskeho notárskeho úradu. Niekoľkými formálnymi slovami ma informujú, že ako jediný dedič istého nedávno zosnulého vzdialeného príbuzného mám prísť na dedičské konanie.

Keďže som o existencii spomínaného príbuzného doteraz netušil, som, pochopiteľne, zvedavý a, priznávam, že idem na stretnutie v očakávaní dedičstva domov, pozemkov a fantastického konta v banke.

Ale bude to inak.

Oliviero de Vega Polidoro, onen príbuzný, bol majiteľom pozemkov v regióne Estremadura v Španielsku, ale vraj všetko predal, aby mohol stráviť posledné roky v Taliansku, odkiaľ pochádzala jeho rodina. Zostalo len málo vecí, ktoré napriek všetkému chcel starý Oliviero rozhodne zanechať ako dedičstvo najbližšiemu príbuznému z rodiny Polidorovcov.

Keďže klient bol bezdetný, nemal vnukov či iných vystopovateľných rodinných príslušníkov, notársky úrad musel dlho pátrať v jeho rodostrome, až im tam napokon vyskočilo moje meno.

Sklamanie z toho, že som sa okamžite nestal boháčom, však nahradila správa, že budem majiteľom veľkej špecializovanej knižnice. Knihy milujem odjakživa a bol som si istý, že medzi Olivierovými textami objavím niečo zaujímavé.

Moje nadšenie sa opäť schladí, keď prídem do depozitu so zbierkou a zistím, že celú knižnicu tvoria texty z každého ob-

dobia v mnohých jazykoch, no všetky sa venujú výlučne pestovaniu ovocných stromov, čo je nepochybne fascinujúca téma, ale akosi nezodpovedá mojim hlavným záujmom.

Začnem uvažovať o tom, že zbierku darujem Botanickej záhrade v Brere, a náhodne listujem v niektorých knihách, ktoré tu a tam vyberiem, len aby som sa ubezpečil, či niektorý z textov nie je mimoriadne vzácny a cenný.

Nemám dojem, že by sa tam nachádzalo čosi podobné, a už chcem odísť, keď na stolíku zbadám starý zväzok viazaný v koži. Obsahuje niekoľko veľmi zožltnutých, krehkých listov písaných rukou, ležatým, pravidelným a čistým písmom. Nie je tam ani titul, ani nijaká zmienka o autorovi, ale text knihy je v starodávnej taliančine, a na prvý pohľad ho odhadujem tak na 16. storočie.

No keď začnem čítať prvé riadky, takmer omdliem! Ten text hovorí o Leonardovi da Vincim, a zdá sa, že ten, čo ho napísal, ho aj osobne poznal. Ak to nie je podvrh, myslím si, je to fantastický objav!

Požiadam depozitára o výpožičku toho zväzku a domov sa vrátim veľmi rozrušený a v počiatočnom nadšení prepisujem text do počítača, aby som ho mohol čítať v pokoji a bez rizika, že ho poškodím. Pokračujem do hlbkej noci a až keď skončím, uvedomím si hodnotu nevšedného objavu, ktorým ma osud obdaril.

Pre istotu budú musieť knihu posúdiť najväčší odborníci na Leonarda, predovšetkým Carlo Pedretti, Pietro C. Marani, Carlo Vecce a Martin Kemp, no po prvom čítaní som čoraz väčšmi presvedčený, že ide o dielo Francesca Melziho, posledného a najvernejšieho Leonardovho žiaka, jeho najobľúbenejšieho, ktorému génius z Vinci zanechal ako dedičstvo všetky svoje knihy, papiere a kresby.

Potom si všimnem, že prvé dve strany sa časom zlepili. Nechcem riskovať a odtráhať ich, no chcem vedieť, čo obsahujú, preto si ich pozriem proti svetlu. Vyrazí mi to dych, je tam titul knihy. A aj meno autora. Veľkými písmenami tam

stojí: ŽIVOT LEONARDA DA VINCI. *Spomienky Francesca da Melzo.*

Je to zriedkavý objav, lebo Leonardove „biografie“ od jeho súčasníkov, dlhšie než tri či štyri strany textu, jednoducho neexistujú. Prvý, kto napísal celý jeho životopis, bol Giorgio Vasari, ktorý mal však len osem rokov, keď Leonardo zomrel, takže sa mohol spoľahnúť iba na vyblednuté spomienky tých, čo ho poznali pred desaťročiami. A v každom prípade, jeho dielo, zaradené do monumentálnych zbraných spisov *Životopisy najslávnejších talianskych architektov, maliarov a sochárov od Cimabueho až po naše časy (Le vite de' più eccellenti architetti, pittori, et scultori italiani, da Cimabue, insino a' tempi nostri)* z roku 1550, popri všetkých nepochybných zásluhách, je len zbierkou anekdot, zveličených udalostí a epizód, z ktorých sa mnohé neskôr ukázali ako falošné, nepresahuje dvadsať strán, záleží od veľkosti písma vysádzaného textu.

Ako je teda možné, že tento dokument, o ktorého existencii nikto netušil, skončil v rukách môjho vzdialeného španielskeho príbuzného?

Listujem v mnohých tituloch o Leonardovi vo svojej knižnici, lebo už mi to nasadilo chrobáka do hlavy, a podozrenie sa mi potvrdí.

Francesco Melzi, ktorý bol Leonardovým asistentom až do jeho smrti roku 1519, po celý zvyšok svojho života s láskou starostlivo pestoval maestrovu pamiatku a vo svojej vile vo Vaprio d'Adda žiarlivo strážil jeho texty, prepisoval a usporadúval rukopisy o maliarstve, aby ich jedného dňa vydal. Lenže po Melziho smrti roku 1567 jeho deti, ktorým bolo otcovo úsilie aj Leonardov génius ľahostajný, tento neoceniteľný poklad vedy a umenia trestuhodne premrhali.

Jedným z prvých záujemcov o rukopisy bol sochár Pompeo Leoni. Žil v Miláne, v krásnom paláci Casa degli Omenoni, ktorý postavil jeho otec a doteraz je ozdobou mesta. Vzal si z nich zo desať, a potom vysledil bližšie nešpecifikované množstvo ďalších rukopisov (podľa istých prameňov ich vzal

aspoň štyridsaťšesť) a kresieb, časť z nich predal, no najprv ich rozdelil a znova poskladal podľa svojho uváženia, aby na nich zarobil čo najviac, a zvyšok si odniesol do Španielska, kde sa stal kráľovským sochárom na dvore Karola V. Habsburského a Filipa II. Po Pompeovej smrti zdedili všetko jeho deti, ktoré to však nedokázali predať.

Až keď sa poklad dostal k jeho dcére Vittorii, nastala zmena. Jej manžel bol schopný zberateľ, ktorý poznal hodnotu rukopisov, a chcel to šikovne využiť. V niektorých textoch sa spomína ako Teodoro či Cleodoro Calchi, ale v skutočnosti, ako vyplýva zo starších dokumentov, sa volal Polidoro Calchi.

Tak tu je ten vzdialený príbuzenský vzťah!

Ten dávnny Polidoro si zrejme časť dokumentov nechal pre seba, medzi nimi aj Melziho pamäti, a od neho sa tento text v priebehu storočí dostal do knižníc jeho potomkov až po Olivierovu a napokon skončil v mojej.

Zaspím na svitaní, v myslí sa mi premietajú mnohé novin-ky a prekvapivé odhalenia o Leonardovi, vynárajúce sa z pera Francesca Melziho, ktoré nepochybne ohromia svet umenia, a nielen ten, a vtom ma späť do reality privedie nástojčivé zvonenie.

Je to zvonček pri mojich dverách. Otvorím a ocitnem sa zoči-voči notárovi, ktorý mi čítal testament môjho vzdialeného príbuzného. Spreádzajú ho dvaja chlapíci s tmavými okuliarmi a nie veľmi priateľským výrazom.

Notár mi neochotne vysvetľuje, že sa stala nenapraviteľná chyba. Napriek zhodnému priezvisku dedičom nie som ja. Musím okamžite vrátiť text, ktorý som vzal z archívu, lebo ho treba odovzdať legitímnemu majiteľovi.

Protestujem proti tomuto vtrhnutiu do súkromia, usilujem sa získať čas a odsunúť vrátenie dokumentu na neskôr, ale dvaja svalnáči, ktorí prišli s notárom, mi jasne dajú najavo, že nehodlajú strácať čas. S krvácajúcim srdcom vrátim rukopis netušiac, že ho vidím posledný raz.

Keď neskôr v notárskej kancelárii žiadam vysvetlenie, dozviem sa, že nikto s takým menom či podľa môjho popisu tam nepracuje. Ukážem na dvere na prízemí budovy, kde som bol včera, a vysvetlia mi, že tie dvere nie sú spojené s notárskym úradom. Ale je tam dlhšie neobývaný byt.

Stalo sa niečo, čo si ešte neviem vysvetliť. Z nejakých dôvodov som bol „použitý“, alebo bolo použité moje priezvisko, aby niekto získal Melziho rukopis.

Lenže nikto nemohol predpokladať, že som si ho celý prepísal.

Ušetrím čitateľa detailov, ako som sa v nasledujúcich mesiacoch a rokoch pokúšal nájsť dôkaz, že text Francesca Melziho niekde existuje. Ako v hre zrkadiel, niekoľko narážok z listu Girolama Cardana odkazovalo na vyhlásenie Paola Giovia, ktorý vraj potvrdil existenciu Melziho pamätí. Ibaže potom som zistil, že odkaz sa týkal niečoho celkom iného.

A možno by som tu doteraz sedel a dumal nad tým, odkiaľ sa vynorila história Francesca Melziho, keby sa mi jedného dňa, prehrabávajúc sa na pulte istého antikvára na Charing Cross v Londýne, neocitla v rukách cyklostylovaná kópia beznádejne stratenej monografie Jacqua De Satie *Sur la vie de Léonard de Vinci (O živote Leonarda da Vinci)* z roku 1903, ktorej všetky vytlačené kópie akoby zmizli z povrchu zemského.

Nuž, knižka jasne potvrdzuje, že autor sa nielen dostal k rukopisu, ktorý som čítal aj ja, ale že ho porovnal aj s *Kódexom Urbinas Latinus Vaticanus 1270*. A toto je ten originálny rukopis, z ktorého vychádzal Francesco Melzi za čiastočnej pomoci dvoch pisárov pri zostavení *Traktátu o maliarstve Leonarda da Vinci*, ktorý je od roku 1637 uchovaný vo Vatikánskej knižnici. Nuž, podľa De Satieho jedno z troch odlišných rukopisov vo Vatikánskom kódexe je identické s rukopisom v autobiografickom zápisníku Francesca Melziho.

A preto aj napriek všetkým pochybnostiam, ktoré ma stále prenasledovali, som sa rozhodol poskytnúť do tlače prepis rukopisu, ktorý som urobil tej noci pred rokmi. Trochu som